

in the period from XVII century until today.

In order to highlight the subject, the author uses the historical and sociological approach that together with the dialectical method allow us to consider the essence, principles and methods of Masonic brotherhood as an expression of social psychology of a particular historical period and to study the influence of Masonic values on the social, in particular, international legal consciousness.

Masonic movement was born in the XIV century in the depths of the feudalism of medieval Western Europe in the bourgeoisie environment. At the same time, a significant number of representatives of monarchist and aristocratic families were among its leaders. This feature gave the Masons the opportunity to influence the foreign policy of their states and international relations, to act as international arbitrators and mediators.

The analysis of the influence of the Masonic movement on the development of international law allows us to determine the positive and negative nature of this influence. The article states that by expressing in the XIV-XVIII centuries the interests of the bourgeoisie and the liberal-democratic stratum, the Masons influenced the formation of the moral and ethical foundations of international law by their ideas. The author attributed following positive features: 1) the idea of moral improvement of humanity on the basis of the principles of freedom, equality, humanism and fraternity; 2) the pursuit of a new society in the form of a World Democratic Republic and Single Free Europe based on the principles of economic and moral progress, democratic values, and so on (the creation of the League of Nations in 1919, and later - the European Union); 3) members of the Masonic lodges are well-known figures, scholars, philosophers, diplomats and politicians; 4) today their activities are open, they are even subject to international legal protection (the decision of the European Court of the Protection of Human Rights).

The negative side of the Masonic influence was that as they strove toward absolute power they often emerged as leaders of the interests of interested and dominant groups, of reactionary governments. Modern masonry reflects, first of all, the interests of global world capital.

Keywords: *masonic motion, masonic lodge, secret organization, world republic, fraternity.*

УДК 340.112 (045)

Є. М. Черних

ОБ'ЄКТИВНЕ В ПРАВІ: ПОВЕРНЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ

На матеріалі монографії Є.П. Євграфової «Об'єктивність права: проблеми теорії і реальності» розглядаються такі питання, як недооцінка діалектичної єдності «об'єктивного» і «суб'єктивного» в доктринальних уявленнях про право; нез'ясованість засновків правової об'єктивності та підміна онтології об'єктивності права гносеологією; підміна поняття «об'єктивне» близькими концептами; погана опрацьованість у вітчизняній науці проблеми належного і суцього; неузгодженість ідеально-етичних засновків об'єктивності права із теоріями, що виводять право із фактичного; недостатність раціоналістичної методології у поясненні справжньої об'єктивності права. Обґрунтовується недоречність підміни первинно онтологічної сутності проблеми об'єктивності права гносеологічним напрямом дослідження. Доводиться сумнівність дослідження об'єктивності права в аспекті проблеми істини.

Обґрунтовується, що наявність метафізичних підстав в праві вимагає реабілітації методології нерационалістичного типу.

Ключові слова: *об'єктивне, суб'єктивне, право, онтологія, гносеологія, цінності, суще, належне, раціональне, метафізичне, методологія.*

Непересічна наукова подія надихнула на цю статтю – вихід монографії Є. Євграфової «Об'єктивність права: проблеми теорії та реальність», як першого у нас дослідження права в ролі самостійного об'єктивного явища [1]. Проблема об'єктивності права надзвичайно складна і водночас приваблива в силу великого пізнавального значення, яке дозволяє висвітлити «темні місця» правового феномену: його природи, сутності, концепту, структури, цінності, місця і ролі в організації суспільства. Особливістю проблеми є її багатоаспектність та різноманітність. У широкому розумінні вона містить граничну загадку всього юридичного – невикорінну презумпцію ідеального морального начала, і має, вочевидь, метафізичний характер. Цій презумпції протистоїть досить популярний погляд на право як продукт людського духу, податливий об'єкт й інструмент егоїстичних прагнень. Зазначена точка зору виявляє проблему глибокої генетичної порочності – умовності права, яке в усьому залежить від примхливих бажань та інтересів. Звідси впливає високе завдання правової філософії вивести свій об'єкт за рамки прагматичної суб'єктивності. У філософській рефлексії проблема також розглядається в контексті питання співвідношення суспільного буття та суспільної свідомості. Проте на рівні юридичної догматики проблема зазвичай формулюється як питання права в об'єктивному та в суб'єктивному смислах. Розробку предмета дослідження Є. Євграфова здійснює, головним чином, в просторі вказаних філософських рівнів проблематики.

Монографія Є. Євграфової була добре сприйнята критикою. Однак, щодо окремих неминучих та важливих питань онтології та методології, рецензія, яка вийшла в періодиці [2], на наш погляд, виявилася невиправдано поблажливою, що не сприятиме розвитку науки. Хоча щодо цих питань ця стаття має здебільшого ескізний характер, вважаємо, вона має гідну уваги мету виділити точки напруги проблематики, з'ясувати їх зміст, зазначити методологічні прорахунки та запросити до їх подальшого обговорення.

На нашу думку, суперечливість підходу Є. Євграфової виникає з недооцінювання діалектичної єдності «об'єктивного» і «суб'єктивного» в доктринальних уявленнях про право, яке, на її думку, «за існуючою парадигмою відноситься до т. зв. суб'єктивних факторів соціально-економічного розвитку» (с. 406), внаслідок чого задум роботи розвивається також односторонньо, тільки з протилежного боку – на захист правової об'єктивності. Насправді, вибіркова генералізація одного із двох начал диктується в науці переважно пізнавальними цілями. Якщо натуралістичні та теологічні різновиди природного права, правовий історизм, матеріалістичні концепції тощо актуалізують об'єктивну природу права, то чимало інших, психологічно спрямованих теорій Л. Петражицького, Р. Бірлінга, К. Олівекрони, навпаки, розвивають ідею суб'єктивної визначеності права. Проте всі вони виявляють вузькість наших концептуальних схем, нездатність утримати взаємно-двобічну сутність права у рівнозначності. Так, запрошуючи до дискусії щодо системи права Є.Б. Хохлов, навпаки, констатував тенденцію до певного «об'єктивування» права, що зберігається в нашій юридичній науці і до сьогодні [3, с.30]. Тож віднесення права до *суб'єктивних факторів*, як підстави для його критики з протилежного боку, є не коректним з погляду тієї ж наукової парадигми, яка у стані постмодернізму, як ніколи, відкрита для обох протилежних начал.

Але і в радянській концепції, з критики якої починається дослідження Є. Євграфової, природа права не визначалася як однозначно суб'єктивна, що було виявлено у великій дискусії про об'єктивне і суб'єктивне в праві (1969-1974 pp.). Проте, результати цієї дискусії в окремих важливих моментах відображаються авторкою неповно, спрощено, а в деяких випадках неточно. Професор П.Є. Недбайло відзначав, що в основному онтологічному питанні учасники дискусії одностайно характеризували право діалектично як явище з об'єктивно-суб'єктивною сутністю, де кожне начало відносне [4, с.15]. Це відповідало методологічній настанові радянської доктрини, яка сприймала «об'єктивне» і «суб'єктивне» як поняття відносно самостійні, які, по суті, є рухливою єдністю діалектичних протилежностей, що взаємно переходять одна в іншу. Визнавалося, що пріоритет одного начала права над іншим залежить від аспекту розгляду. В онтологічному аспекті право сприймали як переважно суб'єктивне явище, але з гносеологічного боку, здебільшого як об'єктивне, оскільки право (норма), як вважалося, є класово-суб'єктивним образом об'єктивних суспільних відносин [5, с. 115]. Об'єктивність права обґрунтовувалася в дискусії комплексною аргументацією, і вбачалася не тільки в правильному (істинному) відображенні дійсності, як описує Є. Євграфова (с.23), але і в інших аспектах: у значенні соціально необхідного явища, в власних властивостях та характеристиках права, а також в онтологічній визначеності, що виражає спосіб існування права. Усупереч твердженню Є. Євграфової, що про будь-яку об'єктивність права (в значенні самостійності – Є.Ч.) у радянській науці не могло бути й мови [6, с.18], підкреслювалося, що право зберігає щодо соціальних чинників, які визначають його, в певних межах відносну самостійність [4, с.15].

Слід зазначити, що проблематика об'єктивності права первинно онтологічна – передбачає з'ясування природи, сутності права, які розкриваються передусім у питанні утворення права як явища. Однак, саме онтології в роботі Є. Євграфової бракує. Важко погодитися з рецензентами, які виправдовують цей недолік гносеологічною вибірковістю цілей дослідження, враховуючи те, яке місце займають у дослідженні власне онтологічні питання сутності, природи, структури права, засновків його об'єктивності. Інша справа, що Є. Євграфова чітко не розділяє онтологічні (що відображають дійсність) та гносеологічні (що відображають пізнання) значення «об'єктивності», часто змішує їх, чим плутає логіку дослідження. Ключові питання онтології права щодо його об'єктивної або суб'єктивної природи в роботі неодноразово порушуються (с.50, 56, 84), але підміняються гносеологічною проблемою пізнавальних інструментів: доктрин праворозуміння, наукових гіпотез, юридичних презумпцій (с.54-57). Тобто питання сутності об'єкта підміняється питанням придатності (істинності) пізнавальних засобів.

Тож, провідною стратегією дослідження об'єктивності права у Є. Євграфової стає його розробка в гносеологічному контексті проблеми істини (с.14, 408). Проте, на нашу думку, обраний шлях є сумнівним, оскільки він підміняє онтологію права, а до того ж, не враховує складність проблеми істини (когнітивізм-антикогнітивізм), і може розглядатись як прояв «недорозвиненості» правової методології стосовно ідеї постмодернізму, що виходить з визнання відносності концептуальних знань внаслідок відмови від принципу їх істинності, про що зараз багато пишуть (Ю. Хабермас, А. Поляков, Ю. Оборотов та ін.). З погляду некласичної раціональності, характерної для сучасної науки, концептуальні уявлення сприймаються здебільшого як «істиноподібні», отже, використання поняття істини щодо них стає недоцільним. Ще більше суперечностей викликають судження про істинність або хибність норм (с. 358,409), оскільки концепт «істини» застосовується до дескриптивних висловів, що

мають претензію відповідати дійсності, але не до приписів. «Норми нічого не стверджують, – пише, наприклад, Є.В. Булигін, – вони наказують, забороняють або дозволяють якусь поведінку і тому можуть бути названі справедливими, ефективними, абсурдними тощо, але вони не можуть бути ні істинними, ні хибними» [7, с.242]. На жаль, Є. Євграфова не враховує ще одну відмінність, яка суттєво впливає на міркування про правову істинність – між нормами і так званими нормативними реченнями [8, с.259-260].

Досить проблемною у роботі є гра поняттями, які близькі, але не тотожні щодо концепту «об'єктивне». Від їх змішування застерігають у літературі питання [5, с. 106]. Є. Євграфова часто підміняє поняття «об'єктивне» близькими поняттями «реальне», «дійсне», «самостійне» (с. 55, 241, 260-261), що робить сумнівним переконливість самого задуму роботи – обґрунтувати об'єктивність права через його самостійне значення щодо інших соціальних явищ – економіки, політики, публічної влади, бо в цьому контексті «об'єктивне» втрачає свою обов'язкову ознаку незалежного від суб'єкта, від свідомості. Підміна понять тут відбувається через хибну інтерпретацію концепту «об'єктивність» в значенні «самостійність явищ, незалежність їх одне від одного» (с. 6), проте понятійна пара «об'єктивне-суб'єктивне» завжди є відношенням до *розумного суб'єкта*, а не до інших «явищ». Підміна ключового поняття ставить під сумнів правильність використання терміна «об'єктивне» для визначення предмета дослідження, який в такому разі мав би формулюватися в терміні «самостійність». Тож, багатозначність концепту «об'єктивне» вимагає визначення смислового контексту його використання, і, зрозуміло, утримання від підміни близькими поняттями.

З методологічної точки зору, питання об'єктивності права в багатьох моментах вирішується вибором концептуальної моделі правового світу. Її роль виконують відомі поняття права, які принципово відрізняються тим, визначаються вони справедливістю або ж ні. Не просто скласти чітке уявлення про ту модель права, яка спрямовує пропонуване дослідження, оскільки «об'єктивність» обґрунтовується принципово різними концепціями. За задумом роботи, об'єктивність надається праву такими структурними елементами, як справедливість, соціальна свобода і рівність, що ідейно відповідає природно-правовій теорії. Однак, разом з тим використовується також позитивістська модель гарантованого державою права у визначенні О. Лейста, при чому з поясненням, яке викликає здивування, що «*в будь-якому розумінні (!) право за своєю сутністю є нормативною формою упорядкування, стабілізації і відтворення суспільних відносин, підтриманою (охоронюваною) засобами юридичного процесу і державного примусу*» (с. 50) (виділено нами – Є.Ч.). Очевидною є невідповідність поняття права, для якого досить імпліцитної санкції держави й елементу примусу, який, до речі, доволі часто критикували в літературі (Г.Л.А. Гарт, Дж. Л. Коулмен тощо), та іншим поняттям, справжнього об'єктивного права, яке визначається елементами, державою не створеними. Є. Євграфова намагається об'єднати ідеальне й позитивне право на моральному критерії справедливості, зовсім не звертаючи уваги на те, що саме мораль розмежовує ці концептуальні уявлення. Крім цього, помітне місце належить також ідеї заданості правових смислів, які суспільство знаходить у соціальній дійсності (с.52), що відповідає, зокрема, історичній концепції, але не помічається внутрішня суперечливість останньої: правовий історизм неминуче приходиться до національно-суб'єктивної партикулярності, що заперечує гіпотезу спільності правових основ, і таким чином, ставить під сумнів вищу універсальну об'єктивність у праві, яку авторка прагне обґрунтувати. Навіть якщо припустити, що автор орієнтований інтегративним праворозумінням, то йому слід подбати про ідейну узгодженість своєї позиції і пояснити, як ідеально-етичні елементи справедливості, соціальної свободи, рівності

поєднуються з теоріями, що виводять право із фактичного: позитивізмом, правовим історизмом, соціологізмом.

Онтологічна нез'ясованість джерела об'єктивності права виявляється в ключових конотаціях проблематики: належного і суцього, ціннісної, моралі і права, де змагання між об'єктивізмом та суб'єктивізмом в правознавстві найбільш виразне. Проте ці вузлові аспекти в роботі Є. Євграфової ретельно не розглядаються, від чого їй, на наш погляд, бракує фундаментальності. Онтологічний наратив об'єктивності права Є. Євграфової, хоча і дещо влучно відображає важливі засновки, все ж таки є спрощеним, має непослідовність та суперечності. Він визначається ідеєю *заданості права*, яка обґрунтовується розумністю якісно різних підстав, принципова відмінність між якими не помічається: зі світу суцього у вигляді соціальної дійсності, потреб, інтересів, правової природи речей, у яких вкорінені правові смисли, що лише *знаходяться* законодавцем (с. 52-54); та із іншого світу – належного, ідеально-ціннісного щодо людини, у вигляді таких засновків, як справедливість, свобода, рівність. Але у підсумку Є. Євграфова оголошує право творінням людей [9, с. 29], що, вочевидь, суперечить ідеї його об'єктивної заданості та не узгоджується із природним правом, загальними принципами права, почуттям або інстинктом права тощо. Право сприймається Є. Євграфовою як зовнішні стосовно людини норми, що нібито відповідає усім теоріям праворозуміння [9, с. 13]. Це необачне твердження з погляду психологічних напрямків, у яких право розчиняється в індивідуально-суб'єктивних властивостях (чуттєвих, розумових), а нормативні погляди юристів щодо права характеризуються як «наївно-проекційні» (Л. Петражицький). Дуже прикро, що Є. Євграфова уникає очікуваної дискусії з аргументами опонентів правової об'єктивності (Р. Бірлінг, Л. Петражицький, К. Олівекрона тощо).

По суті, Є. Євграфова розвиває ідею віддзеркаленого змісту права, розумність якого вкорінена у фактичності, але обходить ключове і незручне питання природи цієї розумності. Треба підкреслити, що проблема зв'язків права із реальними обставинами, що його змістовно обумовлюють, значно перевершує межі, запропоновані Є. Євграфовою. Вже у видатній роботі Ш.Л. Монтеск'є «Про дух законів» розгортається велична картина складних зв'язків права із багатоманітною «природою речей», які пізніше М. Хартман розклав на неорганічний, органічний, психологічний та культурний шари, де нижчі рівні слугують засновком вищих рівнів. У чудовій роботі Р. Циппеліуса, яка на жаль не використовується Є. Євграфовою, наводиться докладний огляд фактичних засновків права, які поділяються на зовнішньо до людини природні умови життя (географічні, кліматичні тощо), суспільні (економічні, соціальні, культурні даності), та внутрішні антропологічні (біологічні) [10, с. 49-76]. Зрозуміло, що обмеженість вихідної ідеї соціальності права, панівної в нашій літературі, виключає апіорність його підстав. Тому Є. Євграфова репрезентує поширену у нас думку, що розуміння об'єктивності права поза ідеєю створеності людиною є з наукової точки зору неприйнятним [9, с. 13]. Наважимося стверджувати, що в західній науці дещо інші уявлення: на думку багатьох симпатиків, серед засновків права знаходиться місце принаймні деяким апіорним етичним настановам [10, с.], на яких, до речі, дуже наполягав І. Кант.

Панування у вітчизняній науці раціоналістичних уявлень щодо походження та природи права є наслідком поганої опрацьованості поворотної проблеми правової філософії – суцього та належного (Д. Юм, І. Кант). Як і всі раціоналістичні концепції, що виводять право із соціальної дійсності та не враховують принципової різниці між суцим і належним, наратив Є. Євграфової наштовхується на складне завдання, яке полягає в неможливості виведення ціннісно належного критерію із суцього, оскільки з

того, що щось відбувається, не впливає, що це має відбуватися. Добре відомо, що право зберігає свободу щодо фактичного середовища і часто спрямоване на його корекцію або радикальну зміну. Право не зводиться до опису фактичних відносин, бо воно є порядком цих відносин, що передбачає певну суб'єктивну свободу, скеровану ціннісними уявленнями, які не можна пояснити виключно фактичними причинами, наприклад, культурною традицією, бо вони належать до царини духу, етичних цінностей, що допускають, якщо не трансцендентність, то деякі принаймні апіорність. Нехтування відмінністю сфер суцього і належного призводить до хибного уявлення про те, що ідеальний правовий критерій вищої об'єктивності перебуває у фактичності, неспроможність якого виявилася в дискусії Г. Кельзена і О. Ерліха [11]. Як факти дійсного світу можуть створювати ефект в повністю відмінному світі Належного Г. Кельзен вважав «великою Таємницею», яку неможливо пояснити раціонально [12, с. 10].

У пізнавальному аспекті робота, що аналізується, дає можливість звернути увагу на дуже важливу для науки проблему нездатності натуралістичних методів відповісти на питання, що виходять за межі позитивного знання. У цілому Є. Євграфова старанно уникає метафізичного інструментарію. При цьому ставить всю конструкцію права і разом з нею проблематику об'єктивності на метафізичні за суттю підстави у вигляді справедливості, соціальної свободи, рівності, що породжує величезне протиріччя з наскрізною ідеєю соціального коріння права. Витоки та природа цих правових підстав не пояснюються. Насправді вони продовжують залишатися феноменами, що відображають ідеалістичну презумпцію, незалежно від їх позитивації або соціалізації, і, вочевидь, не можуть бути переконливо пояснені як результат розумної людської діяльності. Тож, залишившись без роз'яснення своїх засновків, вся конструкція права немов висне в повітрі, що віддзеркалює поширені наукові уявлення, в основі яких лежить принцип механічної причинності: необхідний зв'язок причин, що не мають розумного начала та породжують властиві їм наслідки. Людина тільки механічно прямує за об'єктивними закономірностями. З цього погляду все буття соціальних структур часто пояснюється впливом об'єктивних соціальних потреб, інтересів, що спостерігається в аналізованій роботі, і дуже виразно у нас в «потребовому підході» П. Рабіновича [13, с. 4]. Проте такі теорії не витримують послідовно розвитку своїх принципів: вводять у структуру права абсолютні цінності, що надають йому вищої об'єктивності, сутність яких, вочевидь, не пояснюється потребами. Ідеалістична презумпція абсолютних цінностей сягає метафізичної філософії, що сьогодні у нас забута, тоді як аргументи ідеалістів і питання, ними порушені, не розв'язані [14]. Цікаво спостерігати своєрідне удавання науки щодо своїх пізнавальних засад. З одного боку, успадковане від радянської ортодоксії рішуче заперечення метафізики, яка дискредитує науковість, і, з іншого боку, доктринальне використання надприродних правових підстав, що проникає і в законодавство, наприклад, у вигляді принципу справедливості, відповідальності законодавця за Основний закон перед Богом (Преамбула Конституції України). Мабуть, прийшов час переосмислити ставлення до методологічного оснащення правознавства та відродити перерваний у нас розвиток філософських течій, які заповнюють обмеженість позитивного знання, що були представлені раніше, зокрема, видатним ідеалістичним напрямом В. Соловйова, П. Новгородцева, С. Франка, С. Булгакова та ін.

Тож, проблематика об'єктивного в праві містить багато цікавих предметних та методологічних питань. Сучасна концептуальна свобода дозволяє вивести проблему об'єктивності права на новий рівень в перспективних напрямках онтології, гносеології, аксіології, у яких виразно проявляється недостатність дискурсивної методології.

Дослідження Є. Євграфової доводить, що недоречно підміняти первинно онтологічну сутність проблеми об'єктивності права гносеологічним напрямом її дослідження. Розмаїття чинників права запрошує до подальшої розробки проблематики з поділом засновків правової об'єктивності відповідно до їхньої фактичної або ж ціннісної природи в аспекті суцього та належного. Метафізичність онтологічних та ціннісних засад права виправдовує використання методології нераціоналістичного типу, до якої вітчизняна наука ставиться дуже насторожено.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2017 р.

Список використаної літератури

1. Євграфова Є.П. Об'єктивність права: проблеми теорії і реальність: монографія / Є.П. Євграфова – К.: Парламентське вид-во, 2014. – 416 с.; Ievhrafova Ye.P. Obiektivnist prava: problemy teorii i realnist: monohrafiia / Ye.P. Yevhrafova – K.: Parlamentske vyd-vo, 2014. – 416 s.
2. Костицький М.В., Кушакова-Костицького М.В. Об'єктивність права як реальність / М.В. Костицький, Н.В. Кушакова-Костицького // Філософські та методологічні проблеми права. – 2014. – № 2. – С. 218-227; Kostytskyi M.V., Kushakova-Kostytskoho M.V. Obiektivnist prava yak realnist / M.V. Kostytskyi, N.V. Kushakova-Kostytskoho // Filosofski ta metodolohichni problemy prava. – 2014. – № 2. – S.218-227.
3. Хохлов Е.Б. Введение в дискуссию / Е.Б. Хохлов // Правоведение. – № 3. – 2002. – С. 29-31; Hohlov E.B. Vvedenie v diskussiyu / E.B. Hohlov // Pravovedenie. – № 3. – 2002. – S. 29-31.
4. Недбайло П.Е. Объективное и субъективное в праве (к итогам дискуссии)/ П.Е. Недбайло // Правоведение. – 1974. – № 1. – С.14-25; Nedbajlo P.E. Ob"ektivnoe i sub"ektivnoe v prave (k itogam diskussii)/ P.E. Nedbajlo // Pravovedenie. – 1974. – № 1. – S.14-25.
5. Рабинович П.М. Право как явление общественного сознания / П.М. Рабинович // Правоведение. – 1972. – № 2. – С. 106-116; Rabinovich P.M. Pravo kak yavlenie obshchestvennogo soznaniya / P.M. Rabinovich // Pravovedenie. – 1972. – № 2. – S. 106-116.
6. Євграфова Є. Питання соціальної природи і об'єктивності права / Є. Євграфова // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 2. – С. 7-29; Ievhrafova Ye. Pytannia sotsialnoi pryrody i obiektivnosti prava / Ye. Yevhrafova // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 2012. – № 2. – S. 7-29.
7. Булыгин Е.В. Что такое правовой позитивизм? / Е.В. Булыгин // Правоведение. – 2011. – № 4. – С.236-245; Bulygin E.V. CHto takoe pravovoj pozitivizm? / E.V. Bulygin // Pravovedenie. – 2011. – № 4. – S.236-245.
8. Булыгин Е. К проблеме объективности права // Максимов С.І. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003-2011) / С.І. Максимов. – 2-ге вид. – Х.: Право, 2012. – С. 257-268; Bulygin E. K probleme ob"ektivnosti prava // Maksimov S.I. Filosofiya prava: suchasni interpretacii: vibr. prac: statti, analit. oglyadi, pereklad (2003-2011) / S.I. Maksimov. – 2-ge vid. – H.: Pravo, 2012. – S. 257-268.
9. Євграфова Є. П. Об'єктивність права: теоретико-прикладні засади / Є.П. Євграфова // Автореф. дис...д-ра юрид. наук. Спеціал. 12.00.01 – К., 2016. – 40 с.; evhrafova Ye. P. Obiektivnist prava: teoretyko-prykladni zasady / Ye.P. Yevhrafova // Avtoref. dys...d-ra yuryd. nauk. Spetsial. 12.00.01 – K., 2016. – 40 s.
10. Циппелиус Р. Філософія права: підручник: Пер. з нім. / Р. Циппелиус. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.; Tsyppeilius R. Filosofiia prava: pidruchnyk: Per. z nim. / R. Tsyppeilius. – K.: Tandem, 2000. – 300 s.

11. Дискусия Г. Кельзена и О. Эрлиха // Эрлих О. Основоположение социологии права / Пер. с нем. М. Антонова; Под ред. В. Графского, Ю. Гревцова. / О. Эрлих – СПб.: ООО «Университетский издательский консорциум», 2011. – С. 595-653; Diskussiya G. Kel'zena i O. EHrliha // EHrlih O. Osnovopolozhenie sociologii prava / Per. s nem. M. Antonova; Pod red. V. Grafskogo, YU. Grevcova. / O. EHrlih – SPb.: ООО «Universitetskij izdatel'skij konsorcium», 2011. – S. 595-653.

12. Оливекрона К. Право как факт [Электронный ресурс] / К. Оливекрона ; пер. с англ. Е. Ю. Таранченко. – Режим доступа: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/83821843>; Olivekrona K. Pravo kak fakt [EHlektronnyj resurs] / K. Olivekrona ; per. s angl. E. YU. Taranchenko. – Rezhim dostupa: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/83821843>

13. Рабінович П. Соціальна сутність прав людини: у світлі потребового підходу / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 1. – С.3-14; Rabinovych P. Sotsialna sutnist prav liudyny: u svitli potrebovoho pidkhdou / P. Rabinovych // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 2005. – № 1. – S.3-14.

14. Манифесты русского идеализма. Проблемы идеализма. Вехи. Из глубины / Составл. и комментарий В.В. Сапова. – М.: Астрель, 2009. – 1072 с.; Manifesty russkogo idealizma. Problemy idealizma. Vekhi. Iz glubiny / Sostavl. i kommentarij V.V. Sapova. – М.: Astrel', 2009. – 1072 s.

Ye. N. Chernykh

OBJECTIVE IN THE LAW: RETURN TO THE DISCUSSION

On the basis of the monograph by E.P. Ievgraphova titled “Objectivity of law: theoretical issues and the reality”, the present article is concerned with some particular ontological, epistemic and axiological issues of juridical objectivity many of which were in the center of a big scientific discussion in 1969-1974 which we suppose can be continued in light of the new conceptual approaches.

The monograph under analysis discovers underestimation of the dialectical unity of the objective and the subjective in law as fact typical of this problem area as a result of which E.P. Ievgraphova refers to law as to a subjective factor of social life, which directs the goal of her research to protection of juridical objectivity. It is emphasized that generalization of one of the two dialectical sides of law is rather relative, since it is dictated by the direction of cognitive goals.

The main strategy of E.P. Ievgraphova’s work is research of juridical objectivity through the prism of the juridical truth as a result of which the key ontological aspect of law as fact is replaced by the epistemic aspect of suitability (the juridical truth) of cognitive means. The author accentuates the ambiguity of the chosen strategy from the viewpoint of non-classical rationality of post-modernism characterized by rejection of the idea of the juridical truth of conceptual knowledge of humanities. As far as “the juridical truth” of legal standards is concerned, this strategy is even less applicable, since the concept of the juridical truth can be used to characterize descriptive judgments rather than prescriptive ones.

One of the problems is replacement of the concept “the objective” by allied concepts though not no similar ones, such as “the real” or “the independent”, where the concept of “the objective” loses one of the compulsory signs of being independent of the subject and of his/her consciousness, which challenges the correctness of using the term “the objective” to denote the subject of the monograph.

The monograph by E.P. Ievgraphova also discovers the problem of disagreement of the ethic basis of juridical objectivity with the theories leading law away from the factual reality, which actualizes the problem of law as fact and compulsory in terms of values which is not researched enough by the national jurisprudence. The author accentuates the limitations of

the dominant rationalistic methodology in terms of value, which requires rehabilitation of the methodology of the non-rationalistic but idealistic type.

Key words: *the objective, the subjective, law, ontology, epistemic issues, values, law as fact, compulsory, rational, metaphysical, methodology.*

УДК 347.77

Ю.О. Волошин, Т. Маргарян

РОЛЬ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У цій статті здійснюється аналіз діяльності Міністерства юстиції України в рамках забезпечення територіальної цілісності та суверенних прав держави в умовах агресії Російської Федерації. У роботі також досліджується проблема захисту прав людини на сході України та в Криму, що полягає переважно у встановленні ефективності спроб притягнення агресора до міжнародно-правової відповідальності в рамках Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: *Міністерство юстиції, територіальна цілісність, суверенні права, агресія, міжнародно-правова відповідальність.*

Постановка проблеми. Ведення бойових дій на сході України, а також анексія Криму є на сьогоднішній день одними з найактуальніших проблем, які носять універсальний характер, торкаючись всього міжнародного права. Ризик легітимізації дій Російської Федерації проти суверенітету України має бути усунений за допомогою притягнення агресора до міжнародно-правової відповідальності, що і є завданням, зокрема, й Міністерства юстиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті наведені та проаналізовані статті відомих науковців та фахівців у сфері міжнародного права та міжнародного кримінального права, зокрема: Антипенка В. Ф., Задорожнього О. В., Буроменського М. В., Лукашука І. І.

Метою дослідження є аналіз діяльності Міністерства юстиції в рамках забезпечення суверенітету держави шляхом формування державної політики щодо дій на сході України та в Криму, позиції країни в міжнародних судових установах, зокрема, подання скарг до Європейського суду з прав людини, а також налагодження стосунків із представниками інших держав з метою притягнення Російської Федерації до міжнародної відповідальності.

Для досягнення поставленої мети визначені наступні *завдання дослідження*: проаналізувати сутність поняття агресії; встановити міжнародно-правові принципи, які порушила Російська Федерація; дослідити повноваження Міністерства юстиції; а також прогалини в міжнародному праві при спробах притягти агресора до відповідальності; зафіксувати роль Мін'юсту в формування державної позиції на міжнародній арені та в міжнародних судових установах.

Викладення основного матеріалу. На сьогоднішній день Україна фактично знаходиться в стані гібридної війни з Російською Федерацією, складовою частиною якої є не тільки застосування сили однією державою проти суверенітету та територіальної цілісності іншої держави, а й інформаційна війна, дипломатична